

Andmed pole nafta, vaid pigem riukalik kliimamuutuse probleem

MARJU HIMMA
RiTo peatoimetaja

„Andmed on uus nafta“ on metafoor, mille võttis 2006. aastal kasutusele Briti matemaatik ja ettevõtja Clive Humby (2021). Selle kontekst oli, et andmed on nagu kütus, mis omal ajal – sarnaselt naftaga – pani tööle tööstusrevolutsiooni masinad. Kuid Humby tsitaadil oli ka teine pool: „See [nafta] on väärtuslik, kuid rafineerimata kujul seda kasutada ei saa.“ Seega oli tema mõte, et toorandmed ise ei ole väärtus – väärtus tekib siis, kui andmeid töödeldakse, analüüsitakse ja nendest saadud teadmisi kasutatakse.

Tsitaadi esimesest poolest sai üks enim tsiteeritud metafoore digimajanduse kirjeldamiseks. 2011. aasta maailma majandusfoorum nimetas andmeid uueks varaklassiks ja sidus need otseselt majandusliku väärtuse loomisega. Ehk andmed rakendusid väärtusloomes selle adra ette, mis kinnab üheselt majandusliku kasu vagu.

Sotsiaalteadlased, sealhulgas meediauurijad Nick Couldry ja Ulises A. Mejias, on seda metafoori teravalt kritiseerinud, väites, et see varjab tegelikke võimusuhteid ning andmekolonialismiga seotud probleeme (Couldry & Mejias, 2019). Teisisõnu, suurkorporatsioonid ja riigid

vallutavad ja eksploateerivad andmevaldkondi otsekui Metsikus Läänes, arvestamata eetilisi piire, inimeste privaatsust ja veel välja kujunemata õiguslikke norme.

Erinevalt naftast ei ole andmed ammen-duv loodusvara, vaid neid tekib pidevalt ja üha suuremas mahus juurde. Rohkem, kui suudetakse ära „rafineerida“. Samas ei sõltu andmete väärtus pelgalt mahust, vaid eelkõige kontekstist. Seetõttu on Clive Humby tsitaadi algne mõte aja jooksul moondunud ning oleme silmitsi nn riukaliku probleemiga, mis sarnaneb kliimamuutusega. Riukalik probleem on selline, mida ei ole võimalik lõplikult lahendada, kuna iga lahendus toob kaasa uusi küsimusi ning sõltub paratamatult vaatenurgast. Nii nagu kliimamuutuste puhul, on ka andmetega tegu olemuslikult riukaliku nähtusega.

Seekordses RiTo numbris on fookuse all andmete riukalik probleem Eesti vaatepunktist.

Meie digiriigis on infosüsteeme, registreid, andmebaase ja kõigis neis sisalduvaid andmeid tohutul hulgal, aga kasutada on neid keeruline, kui mitte võimatu. Kui seda olukorda metafoorses võtmes kirjeldada, siis oleme alates 1990. aastatest ehitanud justkui väga uhket rege, kuid andmeajastul ootame, et see toimiks ühtlasi ka droonina.

Küberturbe ja e-riigi ekspert Andres Kütt avab oma artiklis seda metafoori konkreetsete näidete toel. Registrid on loodud eeskätt ametkondlike

haldusülesannete täitmiseks ja menetlustoimingute toetamiseks, mitte riigistatistika või laiemate andmeanalüütiliste vajaduste rahuldamiseks. Selleks et olemasolevaid andmeid tõhusamalt kasutada, teisisõnu „regi lendama panna“, oleks vaja luua keskne andmeagentuur, mis koordineeriks andmete jagamist ja analüüsi tervikuna. Seejuures võiks olemasolevate andmete põhjal luua ka sünteetilisi andmeid, et maandada juriidilisi ja privaatsusriske.

Sellised lahendused ei sünni aga iseene- sest, vaid need eeldavad märkimisväärseid ressursse.

Ajal, mil nii era- kui ka avalik sektor koguvad andmeid üha kiiremini ja aina suuremas koguses, tuleks andmete kogumine muuta kogujale märkimisväärselt kulukamaks.

See võimaldaks katta andmetöötlaste kulusid ning ainult nii saaks luua tasakaalu andmetega seotud riskide ja väärtuse loomise vahel.

„Selle asemel, et piiranguid veelgi karmistada, tuleks seadusega sätestada, et riiklike andmekogude andmeid kasutatakse aktiivselt tervishoiuteenuste arendamise, rahastamise, teadustöö ja poliitika- kujundamise alusena,“ leiab oma artiklis Tartu Ülikooli arvutiteaduse instituudi terviseinformaatika teadur Sulev Reisberg. Terviseinformaatika uurimisgrupi töö tulemusena võiks luua olulist väärtust tervishoiusüsteemi ja -teenustesse, vähendada riigi kulusid ja panustada kõigi Eesti inimeste terviseennetusse ja ravisse. Samas – nagu riiklike probleemide puhul ikka – tuleb arvestada ka teise küljega, mis nõuab hinnangut sellele, milliste andmete puhul on privaatsus ja proportsionaalsus mõistlikult riivatud. Küsimus taandub sellele, milline kasu kaalub üles millised kulud ja millise väärtuse riive. Kas avaliku hüve, näiteks riiklike teenuste või süsteemi parandamise nimel on teatud riived aktsepteeritavad? Aga ettevõtlusest tuleneva majandushüve puhul? Ning lõpuks – kas avaliku ja erasektori huvid

ning väärtused on siin olemuslikult erisuunalised või pigem kattuvad?

ANDMENAFTA RIIK EESTI

Kulda ja hõbedat ei leidu me maal, kuid andmenaftat on küll. Paraku napib „rafi- neerimisvõimekust“. RiTo fookusteema artiklitest tuleb esile palju ideid, mida Eestil on digiriigina tarvis läbi arutada, kaaluda ja strateegiliselt planeerida.

RiTo seekordses vestlusringis Riigikogu fraktsioonide esindajatega ilmnes poliitike selge arusaam, et andmete kogumise ja kasutamisega seotud probleemid on mitmetahulised. Ühelt poolt ei piirdu need küsimused üksnes õigusruumiga, vaid puudutavad ka ametkondade töökorraldust ning andmete kasutamiseks vajalikke ressursse. Teisalt kogutakse andmeid sageli sellise kiirusega, et paljudel juhtudel ei jõua inimesed veel anda nõusolekut nende kasutamiseks või sellest keelduda, kui andmed on juba kasutusse võetud.

Kuigi Eesti digiriik on saanud mitme kriitilise hinnangu osaliseks, leidub meil ka märkimisväärselt kasutamata potentsiaali, mille abil digiriiki edasi arendada. Miks ei võiks just Eesti olla nn mudelriik ja eeskuju andmeriskide maandamisel? Või miks ei võiks Eesti, üks andmerohkemaid ja digi- teenuste tihedamaid riike, seada standardi privaatsuse austamisel? Samuti võiks Eesti olla järgmise arenguhüppe eestvedaja, luues olemasolevate andmete põhjal sünteetilisi andmeid, mille kasutamine oleks riigile, ettevõtetele ja teadlastele märksa lihtsam – ilma liigse õigusliku takerdumise või inimeste privaatsuse riive riskita.

Andmed ei ole nafta, aga Eesti saab olla hea „rafiineerimistehas“, et teha järgmine digiriigi hüpe.

KASUTATUD ALLIKAD

COULDRY, N. & MEJIAS, U. A. (2019). The costs of connection: How data is colonizing human life and appropriating it for capitalism. Stanford University Press. – <https://doi.org/10.1515/9781503609754>.

HUMBY, C. (27.10.2021). – <https://sheffield.ac.uk/cs/people/academic-visitors/clive-humby>.